

РОЗДІЛ III

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ДОРΟΣЛИХ

УДК 374.31

Андрощук Ігор Петрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики трудового і професійного навчання Хмельницького національного університету

E-mail: lemen77@mail.ru

ПІЗНАВАЛЬНИЙ, РОЗВИВАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наголошено на відсутності належної уваги щодо використання можливостей діяльності в час дозвілля для всебічного та гармонійного розвитку слухачів та вихованців. Проаналізовано зміст поняття «потенціал художньо-технічної діяльності». Здійснено аналіз основних підходів в психолого-педагогічній літературі до значення діяльності в час дозвілля. Висвітлено пізнавальний, розвивальний та виховний потенціал художньо-технічної діяльності молоді та дорослих. Відмічено значення пізнавальної активності та пізнавального інтересу під час реалізації пізнавального потенціалу діяльності в час дозвілля. Акцентовано увагу на художньо-технічній творчості як засобі розвитку особистості вихованця. Розглянуто умови ефективної реалізації розвиваючого потенціалу. Відображено значення колективної праці та її виховний вплив на вихованців.

Ключові слова: художньо-технічна діяльність; пізнавальний, розвивальний і виховний потенціал; педагогічні працівники; слухачі; вихованці.

Androshchuk Ihor – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Professional Training of the Khmelnytsky National University

E-mail: lemen77@mail.ru

COGNITIVE, DEVELOPMENTAL AND EDUCATIONAL POTENTIALS OF ARTISTIC AND TECHNOLOGICAL ACTIVITIES

Summary. The article focuses on the problem of lack of proper attention to the use of the potential of leisure activities for all-round and harmonious development of pupils. The content of notion «potential of artistic and technological activities» is elucidated. The basic approaches to the significance of extracurricular activities in psycho-pedagogical literature are analyzed. Cognitive, developmental and educational potentials of artistic and technological activities of pupils are thrown light upon. The significance of the cognitive activity and the cognitive interest during realization of the cognitive potential of leisure activities is noted. Emphasis is put on

artistic and technological activities as the means of development of the personality of pupils. Conditions of effective realization of developmental potential are examined. The significance of collective work and its educational influence on pupils are represented. Attention is focused on the basic directions of a personality formation in the process of leisure activities.

Key words: *artistic and technological activities; cognitive, developmental and educational potentials; teaching staff; pupils.*

Вступ. Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є створення необхідних і повноцінних умов для особистого розвитку кожної особистості, формування активної позиції кожного, забезпечення можливостей для самореалізації незалежно від віку. Тому реалізація можливостей, що розкриває художньо-технічна діяльність є основою всебічного розвитку особистості кожної людини. Являючи собою сукупність різних видів діяльності, художньо-технічна діяльність розкриває широкі можливості позитивного впливу на людину і є самостійною сферою навчально-виховної роботи щодо удосконалення себе, здійснюваною у взаємозв'язку з саморозвитком. Однак, на сьогодні художньо-технічній діяльності не приділяється належної уваги, не використовується в повній мірі її потенціал.

Мета статті полягає у розкритті пізнавальних, розвивально-виховних можливостей художньо-технічної діяльності та її впливові на формування особистості. Досягненню мети дослідження сприяло використання таких *методів*: вивчення, аналіз та узагальнення науково-педагогічної літератури з проблеми, синтез, систематизація та узагальнення.

Аналіз науково-педагогічних проблем діяльності в час дозвілля (І. Бех, В. Борисов, В. Вербицький, А. Й. Капська, Б. Кобзар, В. Мадзігон, Г. Пустовіт, Ю. Руденко, А. Сиротенко, О. Сухомлинська, Т. Суценко та ін.) підтверджує актуальність обраної теми дослідження і дозволяє констатувати, що серед науковців є спільне розуміння значення такої діяльності в становленні та розвитку особистості, забезпечення умов щодо її самореалізації.

Результати дослідження. Звернення до сучасних педагогічних досліджень показало, що проблема розкриття пізнавального, розвиваючого та виховного потенціалу художньо-технічної діяльності недостатньо висвітлена в психолого-педагогічній літературі і не була окремим об'єктом науково-педагогічних пошуків.

Для визначення значення діяльності в час дозвілля як виду неформальної освіти, скористаємося висновками С. Шмакова, та виокремимо її «головні потенціали»:

- людина сама собі ставить усі виховні вимоги, що робить її сферою активного самовиховання;
- простір, в якому найбільш повно та яскраво розкриваються природні потреби в свободі, незалежності, прояві фантазії, уяви, творчості;
- задовольняє багато соціально-психологічних потреб у реалізації інтересів, самоперевірці сил, самостверженні серед друзів та знайомих, визнання власного Я;

- є «зоною» задоволення потреб у спілкуванні, субординації відносин із тими, хто старший або молодший;
- дає відчуття «бути комусь потрібним» (особливо спільноті, колективу), бути щасливим;
- простір, відкритий для дії, впливу різних інститутів суспільства.

Базуючись на змісті поняття «потенціал» згідно великого тлумачного словника сучасної української мови [2, с. 1087], під поняттям «потенціал художньо-технічної діяльності слухачів і вихованців» розуміємо сукупність усіх наявних педагогічних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використанні в художньо-технічній діяльності для всебічного гармонійного розвитку особистості.

Розкриємо пізнавальний, виховний і розвивальний потенціал художньо-технічної діяльності слухачів і вихованців. Реалізація пізнавального потенціалу передбачає їх залучення до пізнавальної діяльності та спрямування на розвиток пізнавальних інтересів, накопичення знань, формування й розвиток здібностей та ін. Основними формами діяльності в час дозвілля, що мають пізнавальний потенціал, передусім є екскурсії, виставки, майстер-класи, конкурси та ін.

Для оволодіння знаннями, опанування досвідом слухачам і вихованцям необхідно пізнати явища, об'єкти реальної дійсності, їх сутність. Еммануїл Кант пізнання розглядав як процес ідеального освоєння світу. Видатний філософ стверджував, що будь-яке наше пізнання починається з досвіду. Ефективність пізнання залежить від того, наскільки воно активно здійснюється [6]. Саме залучення слухачів і вихованців до художньо-технічної діяльності, що має усвідомлений активно-дієвий і пізнавальний характер, сприяє свідомо організованому продукуванню знань, формуванню досвіду особистості у художньо-технічній діяльності.

Формування в молоді та дорослих пізнавальної активності відбувається лише за умови, якщо нові наукові знання відкриваються різними шляхами та методами, які передбачають врахування наявного досвіду, рівня пізнавальних здібностей. По-перше, це стимулює дослідницьку діяльність, по-друге, слухачі та вихованці організують самостійний пошук способів виконання завдань, по-третє, на основі експериментування, виявлених фактів у них розвивається вміння самостійно робити висновки та узагальнення.

Активізуючи пізнавальну діяльність, педагог в той же час створює умови не лише для практичного застосування одержаних ними знань, формування інтересу до різних галузей мистецтва, техніки, науки, а й гармонійного розвитку кожної особистості. Водночас розв'язок і розроблення більшості завдань і проектів у художньо-технічній діяльності вимагає від вихованців наявності більших знань і вмінь, ніж ті, які вони отримували згідно програми підготовки в навчальних закладах. Що, в свою чергу призводить до обов'язкових самоосвіти, саморозвитку, самостійності й самостановлення особистості.

Художньо-технічна діяльність відкриває великі можливості впливу на всебічний розвиток особистості, тобто наділена могутнім розвивальним потенціалом. У сучасній психологічній, педагогічній філософській думці

розвиток людини розуміється як складний системно організований процес кількісних і якісних змін в організмі людини під впливом різних детермінант: зовнішніх, внутрішніх, керованих, некерованих.

Розвиток особистості відбувається у різних видах художньо-технічної діяльності. Свідома діяльність людини – результат зовнішніх умов, опосередкованих внутрішніми умовами, якими і є особистість. Таке розуміння діяльності ввів С. Рубінштейн, який підкреслював, що не досить визнавати розвиток людини в діяльності, треба враховувати і її зворотний вплив на суб'єкта, що становлення особистості можливе лише в процесі змістовної, суб'єктивно і об'єктивно значущої діяльності [7]. Відповідно можна вважати, що розвиток особистості вихованця під час його залучення до художньо-технічної діяльності полягає в якісних змінах цієї діяльності. Ці зміни можуть бути пов'язані з ускладненням цілей, завдань, предметних дій, операційної і мотиваційної сторін діяльності, а також за рахунок зміни самої позиції вихованця, яка, нагромаджуючи досвід, стає активнішою і самостійнішою.

Щоб ці зміни здійснювалися у потрібному напрямі, процесом розвитку необхідно керувати. Тому завдання педагога, для ефективного використання потенціалу художньо-технічної діяльності, полягає у залученні слухачів і вихованців до творчої діяльності. Дуже важливо, щоб при цьому забезпечувалась їх активна позиція, стимулювалися творчість, потреба в засвоєнні не лише нових знань і способів дій, а й залученні до національної культури, моральних норм.

Художньо-технічній діяльності, через специфіку її змісту, притаманні виняткові можливості, наприклад, у формуванні таких якостей, як працелюбність та творче ставлення до продуктивної праці. Таким чином, у системі формування особистості художньо-технічна діяльність посідає власну нішу, яку воно займає завдяки своєму змісту та особливостям.

Значний розвивальний потенціал закладено в проектно-технологічну діяльність молоді та дорослих. Кожен з її етапів створює умови для залучення молоді й дорослих до хоча б одного з видів дослідницької, творчої, аналітичної технологічної діяльності. При педагогічно правильній її організації реалізуються комплексно всі напрями виховання особистості в тісній єдності, створюються передумови для всебічного розвитку різних категорій тих, хто навчається. Цінність проектування полягає в тому, що саме ця діяльність привчає слухачів і вихованців до самостійної, практичної, планової і систематичної праці, виховує прагнення до створення нового або існуючого, але з подальшим удосконаленням виробу, формує уявлення про перспективи його застосування; розвиває морально-трудові риси, загальноціннісні мотиви вибору професії і працьовитість. Таким чином, неможливо художньо-технічну діяльність розглядати окремо від понять творчість і художньо-технічна творчість.

Творчість розуміють, як процес створення оригінальних продуктів, виробів, у ході роботи над якими самостійно застосовуються засвоєнні знання, уміння, навички, здійснюється їх перенесення, комбінування відомих способів діяльності або створення нового для дитини підходу до виконання завдання. Суб'єкт творчості може реалізувати свій задум лише враховуючи результати

попередньої діяльності людей, закріпленій у формі досвіду, традицій. Тому важливо, щоб діяльність вихованця орієнтувалася на розвиток уяви, мислення, в основі яких лежить особистий досвід. При цьому необхідно пам'ятати, що особливо увагу потрібно приділяти тому, щоб в слухачів і вихованців не згасав інтерес до цього процесу, слідкувати, аби вони доводили свої наміри, особливо в праці, до кінцевого результату.

Художньо-технічну творчість розглядають як діяльність, у процесі якої створюються нові матеріальні й духовні цінності засобами образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, трудового навчання, етнопедagogіки, дизайн-освіти; формуються художні й технічні знання, уміння, навички в різних видах художньо-технічної діяльності [4, с. 22]. Будь-який предмет, на відміну від творів мистецтва, має певне життєво-важливе призначення, тобто функцію. Але завжди у кожної людини є потреба в тому, щоб оточувати себе гарними предметами. Тому цінність предмету характеризує дві якості – користь і краса. Інакше кажучи, у кожному предметі закладений технічний та естетичний початок.

Принципове зближення науково-технічної й художньої творчості сприяло формуванню нового відношення до ролі техніки й науки в процесі формо- і стилеутворення, до нових образних стереотипів, до створення нових речей [5].

Будь-яка творча діяльність потенційно містить у собі науковий, художній і технічний початок, а результат її обумовлений лише розміщенням акцентів у процесі творчості.

Проектування як творча, інноваційна діяльність завжди спрямована на створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту. Творчі ідеї самі собою не народжуються, а виникають тоді, коли людина відчуває потребу щось змінити, вдосконалити. До творчості молодь і дорослих спонукають як соціальні мотиви, так і їх фантазія, мрії. Процес створення нового починається з уявлення його у образній формі. Людина, у якої не розвинена творча уява, не може побачити щось нове в оточуючому її середовищі. Ось чому успіх творчості залежить від творчої уяви. Відомо, що творчі здібності найбільш ефективно розвиваються у ході продуктивної творчої діяльності. Творчість, індивідуальність, фантазія проявляються у навіть мінімальному відході від зразка.

Особливо велике значення в розвитку творчих здібностей особистості має проблемна ситуація. Саме в художньо-технічній діяльності проблемне навчання є нормою – будь-який етап проектування й виготовлення об'єкта праці завжди стикається з безліччю проблем, які вихованці мають вирішувати в ході своєї трудової діяльності. Вирішення однієї проблеми завжди ставить перед слухачами та вихованцями декілька нових, що сприяє активному гармонійному всебічному розвитку особистості.

Художньо-технічна діяльність наділена значним виховним потенціалом. Зокрема, А. Кузьмінський та В. Омеляненко виховання розглядають як складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку. На думку В. Галузяк та М. Сметанського, виховання трактується, як

цілеспрямований, організований вплив на розвиток особистості. Цікавим з точки зору нашого дослідження є підхід І. Беха, О. Киричука, Л. Кондрашової, згідно з яким виховання є творчим, цілеспрямованим процесом взаємодії суб'єктів освітнього процесу, спрямованим на створення оптимальних умов для розвитку й саморозвитку особистості. Тому розкриття проблеми виховного потенціалу художньо-технічної діяльності слухачів і вихованців неможливо відокремлювати від проблеми пізнавального та розвивального потенціалів.

Художньо-технічна діяльність передбачає арсенал засобів, методів і прийомів, які забезпечують процес формування культури міжособистісних взаємин слухачів і вихованців. Імовірно, що у спільній діяльності проявляється певне ставлення вихованців до оточуючих їх людей або ж відповідне ставлення формується у процесі такої діяльності. Включення до художньо-технічної діяльності слугує засобом і сферою самоствердження особистості, розвитку її індивідуальності, породження й утвердження у неї почуття самоцінності, значимості, формування поважного ставлення до неї оточуючих, що є вагомим чинником у вихованні в молоді та дорослих позитивного ставлення до себе та інших, у розвитку етичних умінь, навичок поведінки у взаєминах із іншими.

Художньо-технічна діяльність може включати колективну творчість, яку доцільно розглядати у контексті міжгенераційного діалогу.

Особливі виховні можливості, на переконання дослідників, має саме групова діяльність, яка має бути значимою, привабливою для більшості суб'єктів взаємодії, передбачати успіх їхньої спільної діяльності й кожного окремо, а також спрямованою на задоволення потреб особистості, відповідати можливостям включених у неї слухачів і вихованців. Так, С. Карпенчук наголошує, що «у процесі різнопланової діяльності ... створюються умови для ... укорінення елементів морального етикету» [3, с. 101]. За Н. Щурковою, у процесі такої діяльності відбувається збагачення етичного досвіду особистості, набуття відповідних етичних умінь, а також розвиток особистісних цінностей, формування усвідомлення самоцінності власної особистості. За Н. Мирончук, саме в умовах дозвілленої діяльності можливо створити всі належні умови для формування й розвитку культури міжособистісних взаємин.

У такому багатогранному процесі, як виховання творчої особистості, неабияке значення має розвиток пізнавальних процесів. Деякі з них (увага, пам'ять, мислення) складають когнітивний компонент творчості, інші (наприклад, дивергентне мислення, уявлення) забезпечують креативність особистості. Саме ці якості, за даними психологів, складають основу для розвитку продуктивного мислення, творчих здібностей особистості. Тому розкриваючи потенціал художньо-технічної діяльності в час дозвілля, акцентуємо увагу на тісному взаємозв'язку її пізнавальної, розвивальної і виховної функцій.

З метою формування психічних якостей молоді та дорослих можна застосовувати справи, які розвивають просторове уявлення, зорову пам'ять, логічне мислення, мимовільну увагу та інші психічні процеси, дозволяють одночасно вирішувати не тільки розвивальні, а й дидактичні задачі.

Для реалізації розвивального потенціалу необхідно враховувати певні умови, зокрема коли: вихованець бачить цінність праці для суспільства; зміст і характер праці відповідають нахилам і здібностям вихованця; трудова діяльність відбувається в естетичних умовах; праця сама по собі цікава, складна, різноманітна; в слухачів і вихованців є певні трудові навички, необхідні для виконання певної художньо-технічної діяльності в час дозвілля; педагог творчо підходить до своєї педагогічної діяльності [1, с. 24-30]. Ефективність реалізації розвивального потенціалу художньо-технічної діяльності залежить від систематичної роботи педагога, комплексного використання ним всього педагогічного арсеналу методів та засобів виховання та навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, цінність художньо-технічної діяльності полягає в тому, що вона, в певній мірі, вирішує проблему організації вільного часу людини, задовольняє її різноманітні інтереси, активізує пізнавальну діяльність. Важливо відзначити також, що художньо-технічна діяльність може мати міжпредметний характер у силу розмаїтості можливостей і засобів, що в свою чергу наділяє її значним пізнавальним, виховним та розвиваючим потенціалом. Подальшого дослідження потребує визначення педагогічних умов ефективного залучення слухачів і вихованців до художньо-технічної діяльності та методика проведення занять з вихованцями.

Література

1. Андрощук І.В. Розвиваючий потенціал трудового навчання / І.В. Андрощук // Трудова підготовка в рідній школі. – 2014. – № 4 (120) – С. 24-30.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «ПЕРУН», 2009. – 1736 с.
3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища шк., 1997. – 304 с.
4. Колесник Н.Є. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.Є. Колесник. – Ж., 2007. – С. 22.
5. Найденская Н.Г. Человек, образ, стиль / Н.Г. Найденская, Е.В. Новокщенова, И.А. Трубецкова. – М.: Познавательная книга плюс, 2002. – 252 с.
6. Петрушенко В.Л. Філософія : навч. посібник (в 2-х част) / Петрушенко В.Л. – Львів : Новий Світ, 2000. – 647 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учеб пособие / С.Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Мастер психологии, 2012. – 456 с.

Bibliography

1. Androshchuk I.V. Developmental potential of handicraft lessons / I.V. Androshchuk // Trudova pidhotovka v ridnyi shkoli 2014. – № 4 (120) – S. 24-30. (in Ukrainian)
2. Big glossary of modern Ukrainian / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin' : VTF «PERUN», 2009. – 1736 s. (in Ukrainian)
3. Karpenchuk S.H. Theory and methods of education : navch. posib. / S.H. Karpenchuk. – K.: Vyshcha shk., 1997. – 304 s. (in Ukrainian)

4. Kolesnyk N.Ye. Training of future elementary school teachers for organization of pupils' artistic and technical creativity : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : 13.00.04 / N.Ye. Kolesnyk. – Zh., 2007. – S. 22. (in Ukrainian)

5. Najdenskaja N.G. Man, image, style / N.G. Najdenskaja, E.V. Novokshhenova, I.A. Trubeckova. – M. : Poznavatel'naja kniga pljus, 2002. – 252 s. (in Russian)

6. Petrushenko V.L. Philosophy : navch. posibnyk (v 2-kh chast) / Petrushenko V.L. – L'viv : Novyy Svit, 2000. – 647 s. (in Ukrainian)

7. Rubinshtejn S.L. Principles of General Psychology: ucheb. posobie / S.L. Rubinshtejn. – Sankt-Peterburg : Masterpsihologii, 2012. – 456 s. (in Russian)

УДК 378.14

Андрощук Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики трудового і професійного навчання Хмельницького національного університету

E-mail: lemen77@mail.ru

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У статті висвітлено проблему одночасного використання понять «вид педагогічної взаємодії» та «тип педагогічної взаємодії» як синонімів. Проаналізовано зміст термінів «вид» та «тип» та зроблено висновок щодо коректності їх використання стосовно педагогічної взаємодії. Особливу увагу приділено аналізу психолого-педагогічної літератури щодо визначення та узагальнення основних підходів до видів та типів педагогічної взаємодії. Відмічено, що при виділенні видів педагогічної взаємодії необхідно пам'ятати, що вона розгортається у різних системах. Розглянуто окремі класифікації видів педагогічної взаємодії. Акцентовано увагу на тому, що незалежно від виду педагогічної взаємодії, під час неї породжуються міжособистісні відносини, основою, яких є цінності. Зроблено висновок щодо особливої значення рівня культури педагога, його життєвих цінностей, які він пропагує як суб'єкт педагогічної взаємодії.

Ключові слова: педагогічна взаємодія; вид педагогічної взаємодії; тип педагогічної взаємодії; викладач; студент.

Androshchuk Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Professional Training of the Khmelnytsky National University

E-mail : lemen77@mail.ru

MAIN APPROACHES TO DEFINING FORMS OF PEDAGOGICAL INTERACTION

Summary. The article deals with the problems of the concurrent use of the concepts of «a form of pedagogical interaction» and «a type of pedagogical interaction» as synonyms. The content of the terms «form» and «type» has been